

N Á R O D N Í U M Ě L E C

Hy. Novák

93

VYDAVATELSTVÍ MINISTERSTVA INFORMACÍ

Pr. č. 283/68

O. č. 9293

KNIŽNICE NÁRODNÍCH UMĚLCŮ ČESKOSLOVENSKÝCH

NÁRODNÍ UMĚLEC

VÍTĚZSLAV NOVÁK

NAPSAL

VÁCLAV HOLZKNECHT

*Milovan p. Vítězslav Novák
v období 1948-50
v období 1951-52*

V. Holzkn.

1948

VYDAVATELSTVÍ

MINISTERSTVA INFORMACÍ

PRAHA 1948

Jan Jandík

V Praze dne 27. listopadu 1945.

Vážený mistře,

sděluji Vám, že se vláda ve své 6. schůzi dne 23. listopadu 1945 usnesla, aby Vám při příležitosti Vašich 75. narozenin byl přiznán čestný titul „národního umělce“ jako projev uznání Vaší celoživotní práce na poli hudebním, která nabyla všennárodního významu.

Současně Vám přeji do dalšího života a uměleckého tvoření mnoho zdaru.

Předseda vlády:

Zdeněk Fierlinger

v. r.

Pan

Dr. h. c. Vítězslav N o v á k,

P r a h a II.,

Riegrovo nábř., 12.

Hugo Boettinger namaloval v roce 1920 obraz, na kterém se kupí do půlkruhu asi třicet pánů, tvářících se tak trochu, jako kdyby jim fotograf právě řekl: pozor, dívejte se laskavě sem, nehýbejte se, nemrkejte, raz, dva, tři! Všech třicet pánů se dívá na pana Boettingera, který v levém koutě obrazu celý sbor diriguje, udíleje mu poslední pokyny. Ale jestliže všichni postižení zaujímají přikázaný postoj ať už se při tom usmívají, kaboní, tuhnou do vojenského pozoru nebo se dekorativně usazují či dokonce uléhají do malebné pózy, vyskytuje se mezi nimi muž, který nepodlehl kamerové horečce. Sedí za stolem uprostřed celé skupiny jako její zřejmý vládce. Založil si ruce na prsou, nachýlil hlavu kupředu, jakoby si chtěl lépe prohlédnout člověka, který takhle obtěžuje a ze svráštěného čela můžete vyčíst ne zrovna nadšenou náladu. Máte skoro dojem, bude-li to ještě chvíli trvat, že muže uprostřed přejde trpělivost a že se pak ubohý portretista doví něco, co si nedá za rámeček. Zkrátka: muž uprostřed se nějak vymyká celkové kázní a nesdílí ochotnou poslušnost ostatní společnosti. Je na první pohled vidět, že se nerad podřizuje a že si s ním není co hrát.

Nuže, muž, který za pohnutě slavnostních okolností jeví tak málo povinného dojetí — neboť celá věc je zřejmě schystána k jeho poctě — není nikdo jiný než proslulý hudební skladatel Vítězslav Novák. A páni kolem něho jsou členové jeho společnosti, která si říká Podskalská Filharmonie. Jsou to skladatelé, výkonní umělci, kritikové a zájemci. Chodí do bytu klavírního pedagoga Adolfa Mikeše v Podskalí a přehrávají si na klavíru nové skladby domácí i cizí, neboť tenkrát ještě není rozhlasu ani dobrých gramofonových přístrojů a desek, které by jim tuto námahu ušetřily (ale které by je připravily o svrchovanou radost přijíti nové skladbě sám na kloub, přehrávati si ji po částech a v jednotlivostech, vychutnávat ji, uvažovati o ní, porovnávat ji s jinými díly a pronášeti o ní úsudky v tak vybraném

kroužku). Ano, právě v tomto okamžiku opustila společnost klavír a sedla a sestoupila se před plátno mistra Boettingera, aby se dala zvěčnit. Způsobila si toto nepohodlí na počest slovutného předsedy. Slaví totiž právě padesáté narozeniny. Taková věc se přihodí jednou za život a proto se musí oslavit důstojně. V pozadí se také vztyčuje praporec s výmluvnými zkratkami: *P. F. p. f. Podskalská Filharmonie blabopřeje*.

Rozkošný obrázek, v němž spojil malíř umění podobizny s lehce zlomyslným humorem karikaturistovým, zachovává nám řadu významných osobností tak živě, že vidíte nejen jejich tváře a obleky, nýbrž vytušíte v typickém výrazu obličeje a v jejich osobitých posuňcích celou povahu každého z nich. Tak nepochybujete ani na chvíli, že nasupený jubilant ovládá celou skupinu jako její duchovní otec, že se s ní asi nějak zvlášť nemazlí a že je zvyklý říkat každému do obličeje, co si myslí. Z oslavencova postoje a z uctivého vztahu ostatních poznáváte zřetelně člověka, který umí kolem sebe organisovat lidi, dovede získati jejich dobrovolnou poslušnost a obdiv; Hugo Boettinger nám představil učitele ve středu svých žáků a ctitelů.

Je zajímavé porovnat obraz tohoto energického člověka s fotografií jeho otce. M. U. Dr. Jakub Novák na nás vzhlíží podobou ušlechtilého a jemného muže. Plnovous a vlasy pečlivě učesané, nákrčník a šaty upravené a uvážlivě volené; pohled očí za brýlemi trpný a lehce bolestný. Vnějšíkem a výrazem obličeje si nejsou podobní. Ale přece je poutá několik společných vlastností! Tento venkovský lékař, který vykonával své poslání na půl zdarma a zemřel předčasně na slabé srdce, vyznačoval se, ku podivu, zálibou v přílehavém vtipu a vynesl z vinárny člověka, který udělal nějakou nevlasteneckou poznámku! Jeho předkové byli nikoli zámožného a městského původu, jak by se dalo soudit z prvního dojmu jeho uhlazeného zevnějšku, nýbrž rolníci a lesáci. Ti předali vzdálenému potomku svou lásku k půdě.

Několik podobenek jeho matky Marie ukazuje na úzký vztah jejich vnější podoby, která se zdůrazňuje pokračujícím věkem. Působení její dívčí tváře poněkud zpřísní její myslivé oči a trochu tvrdá přímka úst. I když se usmívá, je nějak vážná a důstojná, jakoby si byla vědoma málo radostného osudu, který ji povede manželstvím se značně starším mužem a pak časným a dlouhým vdovstvím se třemi osiřelými dětmi, leckdy na samém kraji bídy. Lze z ní vytušit sílu, s jakou se vzbudí, aby uhájila dětem živobytí a vzdělání. Nepřekvapí nás, když se o ní dočítáme, jak opouští Počátky, působiště zemřelého manžela, kde nemůže s maličkou pensí udržeti dosavadní společ-

čenskou výši, aby vydělávala pronajímáním bytu studentům a profesorům v Jindřichově Hradci, kam poslala nejstaršího syna Viktora studovati gymnasium. Citově uzavřená a přísná k sobě i jiným vybojuje dětem radostnější osud. Má krev svých rázných rodičů a dala ji věnem svému slavnému synovi.

Tak podědil Vítězslav (později užívané jméno umělecké místo původního křestního jména Viktor) po svých rodičích humor, vlastenectví a povahovou sílu, po svých vzdálených jihočeských dědech lásku k polím, lesům a řekám. Tyto vlastnosti se vyhranily a tříbily vnějšími událostmi a vnitřními krisemi, jimiž procházel za svého nikoli poklidného života.

Narodil se v Kamenici nad Lipou 5. prosince 1870. V dětství ho pronásledovaly nemoci, jedna horší druhá: psotník, spála, zánět mozkových blan, trojí případ neštovic! Ke všemu se mu přihodil u dítěte málo obvyklý úraz: spadl s klavíru a zlomil si ruku. Po tak četných pohromách prožil osamělé a pečlivě hlídané mládí bez obvyklé družnosti, her a raných přátelství. Rodiče se přestěhovali z Kamenice do Počátek, když mu nebyly ještě plné dva roky. V Počátkách se začal učit hudbě u mrzutého starce, který bil žáky smyčcem přes hlavu. Chlapci se tím hudba zhnusila a ještě štěstí, že se brzy vyskytla mladá a půvabná učitelka klavíru, která mu k ní vrátila chuť a důvěru. Na konci primy ho postihla rána otcovým úmrtím. Matka s dvěma jeho sourozenci, s tetičkou a starou služkou se přestěhovala za ním do Jindřichova Hradce. Nastala krušná doba. Někdy si sourozenci nadělovali s dávkou trpkého humoru o vánocích krabičky od sirek nebo olomoucké syrečky! Nicméně chlapec studoval dobře, jen matematiku neměl rád a stýskalo se mu po hodinách klavíru. V kvartě se ho konečně ujal kapelník místní hasičské hudby, Vilém Pojman a vyučil ho záhy všemu, co sám uměl, neboť »chlapec byl do hudby jako lýtý«. Skromný venkovský fagotista byl udiven prudkým vývojem mladého talentu, který kvačil do předu rychlostí, již sám nestačil. V této době kvasu ustoupila již uzavřená plachost přátelstvím s kamarády a zálibě ve vtípu, která mu již zůstala po celý život.

Kdyby bylo po jeho, byl by se dal na hudbu již v sextě. Maturoval však s ohledem na matčino přání, aby dokončil střední školu, a ani pak se nesměl oddati zcela této umělecké vášni. Matka, která již po sedm let zakoušela nejistotu nezabezpečeného života, obávala se pro svého syna bohémské bídy a vymínila si tedy vedle studia na konservatoři i studium práv. Po synově maturitě se přestěhovala zase do Prahy, aby i zde živila rodinu pronajímáním bytu. Poslušný syn se pokusil vyhověti matčinu přání, ale po

dvou semestrech uznal práva za tak nepřijatelná, že je opustil a zkusil to s filosofickou fakultou. Na konservatoři začal varhanní hrou u F. Z. Skuherského, který se už chystal na pensi a neměl o nového žáka dostatečného zájmu. Tímto postojem učitelovým byl zviklán i zájem žákův a přenesl se na oddělení skladebné. Viktor Novák měl už za sebou řadu pokusů, s nimiž sklízel uznalé úspěchy v Jindřichově Hradci u svých kamarádů, kteří ho nazývali Lisztem — hlavně ovšem pro jeho dlouhé vlasy.

Na komposičním oddělení to však nezačalo nijak růžově. Profesora harmonie, Karla Knittla, zlobily jeho osobité vynálezy ve školních úkolech. Považoval ho za nenadaného! Profesora Karla Steckera udivovala nezkrotná smělost v kontrapunktických cvičeních, ale cítil pro neobvyklého žáka přece jen zájem. Roku 1891 přišel na konservatoř jako učitel skladby Antonín Dvořák. Karel Stecker mu odevzdal nejprve dvanáct svých nejlepších žáků, později ještě čtyři jiné. V první dávce byl Josef Suk, v další Viktor Novák. Steckera asi velmi zajímalo, co řekne velký skladatel divokému žákovi a očekával úsudek jistě s napětím. Po druhé hodině se u něho Antonín Dvořák zastavil a řekl: »Mně se zdá, že nejlepší z těch čtyř bude Novák!« To bylo rozhodující slovo, které zbavilo mladého skladatele četných dosavadních pochybností. A co víc! Mezi novým učitelem a žákem se vyvinulo jakési přátelství, pokud to poměr učitele a žáka připouštěl. Viktor Novák směl doprovázeti Antonína Dvořáka z konservatoře domů do Žitné ulice!

Ale neměl u něho lehké učení. První větu houslové sonaty d-moll musel sedmkrát přepsat než dosáhl učitelova schválení. Pracoval u Dvořáka ještě koncertní předeheru Korsár na námět lorda Byrona, s níž měl již větší štěstí, neboť ho za ni mistr před ustrnulou třídou objal. Samorostlý pedagog ovšem změnil při další korektuře své nadšení v rozhořčené výtky. »To je, jakoby chtěl všechna pravidla nohama šlapat!« vykřikoval rozezlený učitel. Jenže na žáka, jemuž napolo žertem, napolo s uznáním říkával »filosof« pro jeho studium na filosofické fakultě i pro jeho názory — si nepřišel. »A já je chci šlapat!« vykřikl ještě silněji žák. Antonín Dvořák ztrnul a zeptal se zaražen: »Věříte v Boha, jste katolík?« »Ne«, zněla rozhodná odpověď a nastalo okamžité utišení.

Přes tyto názorové rozdíly se oba měli rádi. Dvořák byl dosti chápavý pro povahy svých žáků, snášel tedy i zdánlivé výstřelky, neboť za nimi tušil rozvoj velmi osobitého talentu. Že jeho vedení nebylo úzkoprse, svědčí i rozkošná historka, kterou ve svých pamětech vypravuje sám Vítězslav Novák. Před odjezdem do Vysoké doprovázeli žáci Antonína Dvořáka na

nádraží. Cestou se zmínil Oskar Nedbal o tom, že dr. Gundling, člen kura-
toria, které vedlo tehdejší, ještě soukromou konservatoř, zle kritisoval
Dvořákovu učebnou metodu: Takoví mladí hoši mají prý psát polky a
marše a ne sonáty a ouvertury. Dvořák při tom koukal napravo a nalevo,
jakoby se ho to netýkalo. Na nádraží žáci uctivě počkali, až mistr sní svou
papričku, načež Horník jako nejstarší pronesl krátkou řeč na rozloučenou.
Dvořák si utřel ubrouskem vousy, vesele se na všechny usmál a povídá:
»Gundling je vůl.«

Sonátou, s jejíž první větou se tak nalopotil, absolvoval pak Vítězslav
Novák kompoziční třídu Dvořákovu 8. července 1892 a zahrál si ji spolu
s absolventem houslové školy Karlem Hoffmannem. Neopustil však kon-
servatoř. Setrval ještě rok u Dvořákova zástupce Karla Bendla a pracoval
na oddělení klavírním u Josefa Jiráňka. Klavírním absolutoriem se hodlal
hmotně zajistit, kdyby se nemohl uživit jako skladatel. Na universitu sice
chodil, neboť pobíral stipendium z Jindřichova Hradce, pokud studoval na
vysoké škole. Ale, ačkoli ho zajímaly cizí jazyky, nemyslel vážně na vě-
deckou dráhu a také prakticky svého filosofického studia nevyužil. Stejně
však nepomýšlel na dráhu klavírního virtuosa, tvrdě, že má zanedbané
malíčky. Upínal již tehdy svůj hlavní zřetel ke skladbě.

Dílo mladého Nováka pronikají vlivy cizích skladatelů jako ostatně
u každého začínajícího tvůrce najdeme stopy jiných osobností. I on se po-
třeboval učit a orientovat. Ačkoli pozdější mistr zaujal značně přísné sta-
novisko ke svým raným pokusům a prvním skladbám, tvrdě, že se mají
topit jako kořata, zachovalo se ze vstupního období jeho díla dosti věcí,
které žijí, třeba ještě nejsou zcela osobité. Názvuky Schumannovými, Men-
delsohnovými, Lisztovými, Griegovými, Čajkovského, Brahmsovými i Ber-
liozovými vyšlo pokaždé na povrch něco ze silné, byť ještě se tvořící bytosti,
která dovedla na sebe upozornit a získati zájem obecnosti i znalců. Jest-
liže *Variace na Schumannovo thema*, které mu veřejně zahrál jeho profesor
klavíru Josef Jiránek, nedovolil autor vytisknouti a zabránil tak jejich pří-
padnému koncertnímu životu, hraje se stále jeho balada *Manfred*, inspiro-
vaná Byronovou básní a zahajující důstojně pozdější rozsáhlé klavírní dílo
Novákovo. *Vzpomínky* se vyskytují dokonce velmi často na programech
klavírních koncertů a jejich Amoroso, vzniklé v časovém sousedství se Su-
kovou Písní lásky, se považuje právem za jednu z nejvřelejších milostných
poesí české hudební literatury. *Klavírní koncert* — jedna z nečetných skla-
deb toho druhu u nás — slavil při novém uvedení v poslední době skutečný

Šedesátiny v rodinném kruhu (zleva: manželka, Mistr, matka skladatelova, syn Jaroslav, sestra umělcova)

úspěch. *Serenády*, *Eklogy* a *Barkaroly* se těší pro svou bezprostřední a mla-
distvou citovost neobyčejné oblibě. Klavírní cyklus *Za soumraku* ustupuje
poněkud v popularitě třem dříve zmíněným cyklům pro svou pochmurnou
náladovost.

Z větších forem komorní hudby, ve které se Novák proslavil v dalším
období svého vývoje jako svrchovaný mistr, vytvořil *klavírní trio g-moll*.
Tento projev mladického světobolu mu vynesl úspěch u koncertního obe-
censtva a první peněžitou odměnu z České akademie. Také *klavírní kvartet*
se nevymanol z mollových nálad (c-moll) a z ovzduší životní melancholie.
Jeho původní podoba se podstatně proměnila pozdějším přepracováním
prvé a třetí věty, jejichž hudbu uznal přísný autokritik sice za mladistvě
vášnivou a roztouženou, ale kterou přece nahradil novou vstupní větou,
neboť uspokojovala lépe jeho stavebný smysl. Do díla vniká nový živel,
který se sice již tu a tam ozval v předcházejících skladbách, ale teprve v kla-
vírním kvartetu nabyl důrazného uplatnění. Temný svět mladého snivce
a buřiče se prosvětluje zdravou a radostnou melodikou moravského lido-

vého rázu. Melodie poslední věty i s průvodními akordy se vynořila skladateli ve snovém polovědomí časně z rána a byla po probuzení ihned zapsána.

Brzy nato napsal Vítězslav Novák další komorní dílo, *klavírní kvintet* (1896), jehož osud se v lecčems podobá osudu klavírního kvarteta. Je napsán rovněž v tónině mollové (a-moll) a skladatel jej podrobil neméně důkladné revisi, neboť do konečné podoby přešla jenom věta druhá beze změn, kdežto obě věty krajní byly přepracovány dvakrát. Střední věta tohoto klavírního kvinteta jsou variace na staročeskou milostnou píseň z 15. století. Celé dílo promlouvá velmi osobním tónem a vyznává se z citů velmi důvěrných. Jestliže se v první větě skladatel loučí s milou a v druhé větě na ni vzpomíná s drtivou bolestí, obrací se v závěru díla s otevřenou náručí zase k životu. A tak vyznívá klavírní kvintet po tolika krutých utrpeních, která líčí jeho první dvě věty, jásavou a vírnou radostí. Vnáší ji sem zase slovácký živel, taneční, junácký, strhující a živelný.

Láska, která v klavírním kvintetu ukázala svou tvář tragickou, usmála se laškovně v předcházející Serenádě F-dur pro orchestr a v klavírních *Serenádách*, vzniklých v jejím časovém sousedství. V pohodě těchto skladeb převládá pocit blahého a příjemného uspokojení z pohledů na hezká děvčata kolem vtipného mladého muže, který s nimi žvatlá a flirtuje. Tato půvabná díla jsou však výrazem jakéhosi citového odpočinku. Skutečným obrazem vnitřního života skladatelova v druhé polovině let devadesátých minulého století je niterně hluboký a technicky již mistrovský klavírní kvintet. Jeho třetí věta ukazuje východisko z těžké citové krise do svobodného a plného života. V prostředí moravského Slovácka se skladatel vykupuje z dusného dramatu a nalézá nový inspirační zdroj ve zdravém lidu a panenské přírodě.

Čteme-li básně nebo romány z doby kolem konce století, zadýchne na nás podivná atmosféra něčeho zatuchlého a nezdravého. Dnešní lidé se obracejí nazpět do této doby s údivem. Spatřují na ní nedostatky všeho druhu. Jak se tehdy bydlelo, jak se ti lidé strojili, jak zaostala byla ona doba sociálně! Na jednom oleji Hynaisově spatřujeme výlet do přírody: v lesním ústraní se baví skupina čtyř mladých dam a dvou mladých mužů. Děvčata jsou oblečena podle tehdejší módy do šatů splývajících na zem a ušňetrovaných až pod obličej. V pasu jsou stažena šňěrovačkou tak těsně, aby objem docílil co nejnižšího čísla. Slunce se nesmí dotknout jejich tváří, nezapomenou proto s sebou vzít slunečníky. V popředí teče potok a jeden

z mladíků si dokonce vyhrnul kalhoty pod kolena, svlékl kabát a sahá pod kámen pro ráka. Dvě z děvčat přihlížejí tomuto odvážnému podniku. Jedna z nich je dokonce zuta a stojí svými bělostnými nohama ve vodě. Dává však zřejmě pozor na bezvadný stav své honosné toalety a neopomněla si přehodit přes obličej dekorativní závoj! Hle, výlet do přírody za horkého letního dne! Lidé, kteří se uzavírali slunci a vzduchu, vyhýbali se vodě, neznali téměř koupelen a kartáčků na zuby, strojili se tak, že poškozovali své vnitřní orgány, svítili petrolejem, plynem a svíčkami, podléhali četným nemocem, a prožívali temná citová dramata, stejně dusná, jako byly nevětrané místnosti, do kterých se uzavírali.

Pražské prostředí, ve kterém se pohyboval mladý skladatel, se jistě valně nelišilo od tohoto obrazu. Musíme si ještě přimyslet, že tenkrát byla ještě Praha mnohem menší a svým životem vystrčená na postranní kolej v monarchii rakousko-uherské. A nezapomeňme ani na to, že i soukromý život mladého muže nebyl snadný. Překonal sice již nejhorší věci, dostal se přes úskalí zlých hmotných obtíží. Měl již četné hodiny, dostával již občasně ceny za své skladby, jeho sestra vystudovala učitelský ústav, takže ulehčili matce v nejtísnivějších starostech. Otřásla však jimi nevysvětlená sebevražda nejmladšího sourozence Váši. Žili ovšem v navyklé kázni, kterou v rodině udržovala matka a která nevytvořila teple srdečného vztahu mezi nimi. Ačkoli se měli rádi, nedávali si to nijak zvlášť najevo a nepokusili se prolomit stěnu nesdílnosti, která mezi nimi byla. I citový život skladatelův byl spíše pochmurný, pokud jej můžeme vyslouchat ze skladeb, o nichž tu byla již učiněna zmínka. Malé prostředí, těsné poměry, společnost nezdravá a plná předsudků!

Když mu bylo šestadvacet let, objevil skoro náhodou úplně jiný svět. Jeho přítel, houslista Rudolf Reissig přijal učitelské místo v Kroměříži a pozval kamaráda na prázdniny do Valašska. Velké Karlovice hostily pak po deset let Vítězslava Nováka jako okouzleného hosta. Ukázaly mu drsnou krásu přírody a nezkažené a přírodní lidi. Ze zatuchlého a uzavřeného prostředí městského vyrazil na čerstvý vzduch. Od nezdravě žijících a cítících bytostí, mezi nimiž žil dosud jako v zakletí, přešel najednou mezi živočišně silné a radostné venkovany, kteří vyjadřovali své touhy táhlými písněmi, zpívanými o žních na kopcích a odvážně žertovnými popěvkami chlapů večer v hospodách. Všecko chorobné a složité, čím se trápili městští lidé v této době, se rozplývalo v čirém vzduchu moravského venkova. Krev jeho předků po meči ho vracela polím a lesům.

Tak se podařilo Vítězslavu Novákovi prolomit bludný kruh otráveného a úpadkového prostředí, v němž hynula většina literatury a v němž byla přirozeně ohrožena i hudba. Podařilo se mu to jako člověku, neboť se vrátil k přírodě jako její vřelý obdivovatel, jako turista, plavec, později dokonce i jako vášnivý horolezec. Podařilo se mu to jako umělci, neboť po Smetanovi a Dvořákovi objevil znovu zřídlo lidovosti. Nespokojil se přitom sebe silnějším dojmem z vlastních zážitků a poučil se vydatně ještě ve sbírce lidových písní u Sušila, Bartoše a Erbeny. Prvním plodem této nové tvorby byly *Písníčky na slova lidové poesie moravské op. 16 a 17*. Po nich přišly ještě sborové balady *Ranoša*, *Zakletá dcera*, *Vražedný milý*, *Nešťasná vojna* na texty vypjatě dramatické a ponuré. Také orchestrální předehra *Maryša* na námět slavného dramatu bratří Mrštíků líčí těžký osud moravské ženy. Zato však klavírní cyklus *Můj máj* vás přenesení do půvabného prostředí laskavé přírody. Malá husopaska si prozpěvuje pod kvetoucími jabloněmi, jejichž růžové lístky odvíjí lehounký vánek na zelený trávník. V lese volá kukačka. Je jaro a slunce svítí. Nebo zamilovaná dívčina si roztouženě prozpěvuje. A na konec tančí mladá chasa za doprovodu hučících gajd a dovádějících houslíček. Jaká pohoda! Jaký šťastný úsměv v dosavadním díle skladatelově! Po prvé sem vstoupila příroda jako utěšitelka všech béd, na které se tak sladce zapomíná, odevzdáme-li se jejímu objetí.

Roku 1899 napsal Novák *smyčkový kvartet op. 22 G-dur*, napojený zcela dechem i vůní Moravy a Slovenska. Skladatel poznal zatím Hukvaldy, kde se sblížil s Leošem Janáčkem, Moravské Slovácko, kde zažil u Joži Úprky v Hroznové Lhotě císařské hody a zamiloval si jeho vášnivou krev. Tři věty smyčkového kvarteta G-dur zobrazují trojí prostředí: první valašsko-hanácké, druhá valašské, třetí slovenské. Ze tří částí tohoto díla k nám hudebně promlouvá trojí kraj našeho východu: nejprve se otevře pohled na širokou krajinu s četnými vrchy, mezi nimiž se nesou táhlá halekání i veselé popěvky pastevců; pak sem zalehne zvuk a rytmus tance mírně a dobromyslně veselého; teskně roztoužené zpěvy, střídané s výbuchy divokého veselí nás zanesou mezi uherské Slováky, zmítané mezi pudovou radostí a mezi pocitem těžkého pokoření. Všemi třemi větami se vine jako spojující vlákno nářek valašské písně: Jak je nebe vysoko, tak je má milá daleko. Lehká melancholie chudého, zamyšleného, lyrického Valašska tmelí v jeden celek tento podivuhodný trojitý obraz.

V těsném časovém sousedství (rok 1900) vyroste další velké dílo podobného rázu. Je to *Sonata eroica*, jejíž nápis dostatečně vyjadřuje její obsah.

Vítězslav Novák se svou ženou a synem

Sonáta heroická, sonáta, vyprávějící o hrdinné duši porobeného Slovenska, nemá v naší literatuře a stěží i v soudobé cizí obdoby tragickým vznosem, dravým spádem, vášnivou výmluvností, slovanskou něhou a očištnou silou. Česká klavírní hudba v ní dostala cenný dar díla nejenom obsahově krásného, nýbrž i formálně vzácného — tím spíše, že se po rané studijní sonátě Smetanově tato vrcholná forma v naší klavírní literatuře až dotud nevyskytla. Sonáta má dvě věty, první rázu slováckého, druhou slovenského. Nicméně její celkový charakter je jednotný: mladý slovanský hrdina se vzpíná k ušlechtilému boji, ve kterém svrhne nedůstojná pouta.

Jak nepodlehnout tomuto kouzelnému východu dnešní republiky! Jak nemilovat tyto zcela jinak krásné krajiny, jak nepřilnouti k pudovým, nezkaženým a ztepilým lidem, za nimiž putovala kdysi Božena Němcová a které vyhledával Josef Mánes! Jak se možno nabažiti jejich krojů, jejich obrazových výzdob na bílých chalupách, jejich písní, které se neustále rodí a v nichž jásá radost krevnatější než naše a pláče žal bolestnější našeho? Vítězslav Novák podlehl úplně kouzlu lidové písně. Naslouchal jí, zapi-

soval ji, shromažďoval si své záznamy. Pak je vydával po sešitech, opatřuje původní nápěvy svými harmonisacemi. Zprvu prosté, později složitější a nakonec velmi umělé, vždy však odpovídající duchu písně a pokaždé mistrovské ve svém zpracování, staly se jeho *Slovenské spevy* vzorem toho, jak se může soudobý skladatel zmocňovati lidového originálu a jak jej může tlumočiti dnešnímu posluchači.

Vítězslav Novák však podlehl lidové písni i jinak. Dal se prolnouti jejím duchem do té míry, že na slova lidových básníků vytvářel vlastní melodie, jejichž podoba mohla lehce oklamati nezasvěceného posluchače o jejich původu. Kromě toho vybudoval z melodiky moravských a slováckých písní vlastní výraz, který má nenapodobitelnou příchuť a svěžest lidovosti a zároveň patinu jakési starobylosti v méně užívaných prostředcích harmonických. V písních slovenských se vyskytují tak zvané řecké, nebo běžněji zvané církevní tóniny se svými charakteristickými intervaly (lydickou kvartou, dorickou sextou, mixolydickou septimou a p.), jež vnášejí do obvykle užívaných tónin durových a mollových mnoho zpestřujícího a dráždivého původu. Duchem těchto pečlivě studovaných a vřele milovaných písní se ovlivnila tvorba Novákova, získavši na jas a barevnost.

Jestliže obdivoval Slovensko, nemohl zůstat nedotčen velkolepým divadlem Tater. Tím spíše, že Vítězslav Novák neuctíval hory jako pouhý pocestný, shlížejíci trpně z rovin na jejich strmé boky. Jako pravý mileneček hor slézal i velmi obtížné terény a nepocítil pravého uspokojení, dokud nestanul na vrcholu, aby odtud popatřil na široce se rozvírající kraj v propastné hloubce pod sebou. Jednou při výstupu na Špičatou věž však došlo k osudnému pádu, který ho mohl stát život. Vyvázl z nehody s dlouhou jizvou na čele, natrženým uchem, třemi vyraženými zuby, přeříznutou šlachou na levici, otevřenou ranou na pravici, zvalchovanými zády a otřeseným mozkem. Možná, že toto smrtelné nebezpečí zpevnilo jeho svazek s milovaným horstvem. Vypodobnil jeho majestát v symfonické básni *V Tatrách* (1902), která patří k jeho nejvíce proslulým skladbám. Je vystavěna z jedné melodie, jejíž předvětí kreslí vzhůru se tyčící a ostře řezané horské štíty a její lyrické závětí zpívá o oddané lásce k nim. Programem básně je obraz hor před bouří, která se přizpěje a zahalí je smrští mraků a přívalem hromových ran; v závěru se vyčáší a velebné horstvo se znovu objeví v tichém a mírném majestátu. Skladba, jediná v naší literatuře, která opěvává velebnost hor, působí nejenom vznešenou krásou své melodické myšlenky — opět slovenského charakteru —, nýbrž i velkolepě provedeným stupňováním napětí

zvukového i výrazového, které se pak rozplyne do smírně vyjasněného závěru.

Ve Slováckém Javorníku zažil skladatel několik dojmů, které ho přivedly k tomu, aby hudebně vyjádřil okouzlení z přemilého kraje. Díval se rád na lid, vycházející v neděli z kostela. Odvážil se dvakrát dovnitř, ale strčili mu pod nos kancionál a musil s nimi zpívat a účastnit se dlouhých evangelických bohoslužeb, které ho nudily; proto raději sedal venku na kládách, čekaje, až bude konec a až se lidi vyhrnou z kostela. Chorál, který tehda slychal na své čekané, vtělil později do půvabného obrázku »V kostele«. Jindy, vraceje se v noci zrosenými lukami, zaslechl z dále toužebný zpěv zamilovaného šohaje. Tuto překrásnou náladu vnesl do jiného obrazu, který nazval »V noci«. V témže místním prostředí se inspiroval veselou tančovačkou, kterou vykreslil s lehkým humorem od počátečního ladění houslí přes vrískavé zvuky a hluk naplněné krčmy v dalším obrázku »U muziky«. Zbývalo doplniti tyto tři genry veselou honičkou »Mezi dětmi« a milostně rozezpívanou idylou »Zamilovaných«, aby vznikla *Slovácká suita*, ve které je nám dáno prožít jakousi slováckou nedělí. V kontrastujících číslech této nejvíce známé skladby Vítězslava Nováka prochází nám před očima líbezný obraz venkovského života ve svých typických výjevech. Kolik je v tom něhy, humoru a lásky!

Mocný vliv moravsko-slovenského prostředí je patrný i na jiných dílech Novákových. Pohybujeme-li se nyní kolem roku 1903, najdeme v seznamu souborného díla skladatelova *Dva valašské tance*, Dymák a Troják (1904), které svěřil klavíru jako virtuosní kusy. Ale přímý ozvuk moravský nebo slovenský zaléhá do Novákova díla daleko potom, když se již uzavřelo období, zvané v literatuře »moravské« a zahrnované okrouhle mezi rok 1895 až 1904. Zásah tohoto východního ráje do vnitřního světa skladatelova byl příliš mocný, než aby se vyčerpal vyličenými díly. Nikdy nezmizela z paměti vzpomínka na pastorální Karlovice se zalesněnými kopci a zelenými pastvinami, ani na romantický Bítov s jeho hrady, řekou Dyjí, říčkou Želetavkou, se skalami, které se nad nimi tyčí a s lesnatými stráněmi, které je lemují. Byly mu útěchou a sílily ho, když se vracel zase domů, když zapadal znovu do dřívějších starostí, když se k němu vplížily zlé nálady a protřené bolesti. Vykupoval se z nich tvorbou, ve které se vyzpovídal a vyplakal. Nicméně jeho smutek, třeba je otevřeně upřímný, nepůsobí naříkavě. V cyklu *Melancholie* našel v básních Sovových, Macharových a Kvačilových oporu pro vyjádření temného stavu svého nitra. V *Klavírním triu*

d-moll op. 27 stupňoval tyto nálady do tragického napětí i rozuzlení, které je úplně zdrcené, úplně bez naděje a plné bolesti. Dílo má podtitul »quasi una ballata« a naznačuje jím svůj ráz. I sem zaznívá vliv slovenský v povaze melodické myšlenky, ze které je dílo postaveno. Klavírní trio *d-moll* je významné pro svého autora netoliko svým baladickým námětem, který se v obměnách později ještě několikrát vrátí a bude rozmanitě zpracován, nýbrž i svou mistrovskou formou, ve své jednoduše zcela mimořádnou. A hned vedle něho se rodí několik dalších děl podobného ladění, neboť umělec se zpravidla nevysloví docela najednou, nýbrž z téhož citového zdroje dá vyvířiti dílům několika. U Vítězslava Nováka shledáváme totéž pravidlo, ovšem s výhradou, že se nic v jeho tvorbě šablonovitě neopakuje. Umělec tak vytríbený, tak kritický k sobě i k jiným, pro něhož tvoření bylo nejenom vnitřní potřebou citovou, nýbrž zároveň neméně palčivou potřebou sledujícího a opravujícího rozumu, nesnesl jakékoli zastavení na nastoupené cestě, jakéhokoli využití dosaženého úspěchu, jakoukoli výrobu podle davového potlesku. Nikdy se proti těmto zásadám nezpronevěřil. Nikde není u něho uměleckých trhlin, kazů, nadbíhání cizím zálibám. Celá jeho tvorba je vyznačena dokonalým a osobitým stylem, pečlivou úvahou, přísným výběrem, konečností formulace. Nelze tam najíti nic levného, něco, co by mu uklouzlo pod rukou, něco, co by nebylo důstojné této hrdé osobnosti. Proto ani v jeho tvůrčím období na začátku tohoto století, kdy zřejmě krutě trpěl a cítil nutnost se vymanit z černých nálad své mysli a kdy z jeho rukou vycházela řada skladeb podobného citového zaměření, nenapodobuje jedna skladba druhou. Po baladickém triu, po této své osobní tragické příhodě, zhudebnil *dvě balady Jana Nerudy*, jejichž baladičnost se přenáší do oblasti jiného, výpravného rázu a do poloh prosvětlenějších a nakonec usmířených. V Horské baladě prosí dítě babičku o radu, co by mohlo vyléčiti otevřené rány na lidském těle a těžký úpal hlavy. A dovědět se, že jediným lékem je jarní šťáva z jitrocele a mladé listí lesních jahod, potřeba zranění dřevěného Krista na krucifixu, aby zamezilo jeho utrpení. A hle, nastane zázrak. Rány zmizí a po těle spasitelově se rozlévá liliová záře. K tomuto literárnímu skvostu Nerudova básnického i lidského okouzlení dítětem připojil neméně slavnou alegorii dětské smrti: je to smrt-přítelkyně, smrt-dítě, která odvede nemocného drobce od zděimnuvší maminky, slibujíc mu hry na Hélice v kůru andálků. Obě malá veděla přebásnil Vítězslav Novák do hudební řeči neméně úchvatnými prostředky. Balada zde pozbyla oně zlověstné barvy, kterou se chmuřila v klavírním triu *d-moll*

Mistr ve své pracovně

a prosytila se naivitou a vřelostí. Obě skladby mají výpravný ráz: slyšíte tu, jak dítě běží do sousedních polí pro jitrocel a jak nad kostelem velké zvony do vůkolí zvoní. Avšak ilustrační způsob je použit umělecky a začleňuje se tak logicky do souvislosti celku, že opravdu účinně podtrhuje dějový průběh. A s jakou vřelostí až hymnickou vyznívají obě písně!

Patrně láska k Nerudovi vedla nejenom ke zhudebnění těchto dvou básní, nýbrž i k další baladě, tentokrát o básníku samém, v níž Antonín Klášterský prozradil, že Nerudova duše odmítla vstoupiti do ráje, když český národ dosud trpí. Je to tedy balada vlastenecká, jež Vítězslavu Novákovi dovolila odbočiti na chvíli od svých osobních krisí a otázek. Po předcházejících skladbách zase jiný typ balady! Ale skladatel neuhýbal nutnosti vyrovnati se se svým dosud bolavým nitrem. V roce 1903 vznikly dva významné cykly. První je psán pro klavír a jmenuje se *Písně zimních nocí*. Noční nálady, nocturna, jsou v hudbě ode dávna oblíbena a přeceťně pěstována, avšak tyto noční hudby jsou v naší představě spojeny s vlhou nocí jarní nebo s horkou nocí letní, kterou se nese roztoužený nebo bolestný zpěv

milostný. Ale Vítězslav Novák vyvolal nové nálady: milostná píseň zní v měsíčné noci zimní; po ní hřmí klavír písní noci bouřlivé; tajemná poesie se rozprostře nad písní vánoční noci; burleskně se roztančí píseň noci karnevalové. Čtyři rozdílné zpěvy, zasazené do sněhové přírody, kterou jsme znali pouze v idylické podobě vánoční jízdy na saních, čtveré vyznání velkého lyrického básníka, který mluví řečí klavíru.

Druhý cyklus z roku 1903 je napsán pro vyšší hlas na slova Antonína Sovy na čtyři básně ze stejnojmenné knihy »*Údolí nového království*«. V něm se vyzpovídal skladatel ze svých hořkých bolestí nejintimněji. *Prolog* vypravuje o lidském srdci, které je zraňováno utrpením. *Studny nadějí* uvádějí unaveného chodce do hájů, v nichž hledá splnění svých snů. *Skonejšení* nalézá poutník u dobrého pastýře, jehož beránci ho uklidní, lízajíce mu krev jeho ran. V *Epilogu* volá osamělý básník po ženě, která by ho milovala, slibuje jí bohatství svých snů. V obrazech básnické školy symbolické se tu vyjadřuje myšlenka trpícího, zraněného a doufajícího člověka. Vítězslav Novák naplnil tyto čtyři básně nádhernou hudbou, která mohla být vytěžena jenom z nejhlubšího zoufalství, z citových ořesů a zažitých zklamání, která však prošla při tom sítem jeho pronikavě kritické a citově cudné osobnosti. V moderní literatuře je málo podobných cyklů tak hluboce ryzích, tak niterně vroucích, tak vznešených obsahem a tak dokonalých formou.

Podobně produševnělé dílo, do něhož je vneseno ještě více citového živlu, je symfonická báseň *O věčné touze*, kterou Novák dokončil rovněž v roce 1904. Podnětem k němu byla Andersenova báseň v prose, v níž měsíc vypráví snílкови, co viděl v noci: nekonečnou hladinu mořskou, tajemné hlubiny oceánu; z dálky letělo hejno divokých labutí; jedna z nich klesla unavena na hladinu, nemohouc sledovati své družky; ale ráno, nabyvši opět sil se zvedla a vzlétla vstříc vycházejícímu slunci s nesmírnou touhou v srdci. Tento námět je v Novákově básni vylíčen jen zčásti. Slyšíte v ní sice moře, cítíte z ní klesání smrtelně unavené labutě, avšak tato myšlenka tvoří pouze rámec vlastního zpěvu o touze lidského srdce, zvedající nás z nížin únavy a bolestí k něčemu vysokému, neznámemu, co nás přitahuje, láká, činí lepšími. Na začátku i na konci díla se chvěje sekunda g-a, vyjadřující vibrující fluidum měsíční noci i nekonečný neklid moře a lidského srdce.

Uklidnění, jež může poskytnouti samota v přírodě, vylíčil *smyčcový kvartet D-dur*, jedno ze stěžejních děl nejen Novákových, nýbrž i celé moderní

komorní literatury. Autor vyjádřil jeho ideový obsah takto: Ležím u lesa na měkkém mechu a dívám se, jak mezi vrcholy smrků plují po modré obloze bílé obláčky. Vzpomenu neklidného života v městě, naplněného nepříjemnými konflikty s lidmi, usilovnými zápasy s tvůrčími problémy, lehkým flirtem se ženami. Tyto vzpomínky zasahují nyní rušivě do mého *Dolce far niente*. Zaháním je mávnutím ruky jako dotěrné mouchy a od dávám se zase dřívějšímu rozkošnému snění.

Kvartet je vybudován z jednoho thematu. První věta používá složité formy fugové, aby dosáhla nekonečné melodie, jejíž oblouky se pnou stále výš a výš. Vzniká dojem něčeho plynoucího jako oblaka na vysokém nebi kolmo nad naší hlavou. Je v tom věčný klid vesmíru, v němž zanikají zmatky našeho srdce a nicotnost našich starostí.

A přece v blízkosti tohoto usmířeného a moudrého díla se vyskytují *Melancholické písně o lásce* a další písňový cyklus *Noční nálady*. V prvním cyklu se pohybujeme stále ještě na půdě nevybouřených smutků, třeba jsou již měkčí a lahodnější. V druhém se hroužíme do zamlžených poesíí noci, plné měsíčního jasu.

Avšak brzy nato vybuchne všechna nahromaděná hořkost i vášeň, jak jsme jí byli svědky v baladickém triu a jak v různých podobách a obměnách se přimísila do řady děl dalších. V roce 1907 vytvořil Novák symfonickou báseň na námět Čelakovského: *Toman a lesní panna*. Vycházejí z příběhu, jež líčí literární předloha, uvádí Novák posluchače do dusného ovzduší svatojánské noci; mladý muž, pochybující o lásce svého děvčete, sedá na koně, aby dívku navštívil. Když však zjistí její nevěru, vrhá se do náruče lesní ženy a v očarováném lese zahyne. Tento námět je ovšem záminkou k vyjádření tragických pocitů žárlivosti a vášně, vyhnané do nejvyššího stupně výrazu. Pod maskou Tomanovou tu jedná a trpí jakýkoli mladý muž, vržený osudovým řízením do smrtícího víru lásky, ovšem lásky démonické a prokleté. V pozadí se rýsuje podoba zlé ženy, která to všechno způsobila. *Toman a lesní panna* poskytla Novákovi příležitost rozvinout orchestrální paletu do hýřivých barev a dynamickou škálu do netušených rozměrů.

Ale náhoda tomu chtěla, že téhož roku 1907 napsal Vítězslav Novák symfonickou báseň s námětem z opačného konce. Toho roku se slavnostně otevíralo vinohradské divadlo a město objednalo u něho předehru k Vrchlického hře *Lady Godiva*. Britská pověst vypráví, že krutý panovník Leofrik trýznil poddaný lid a slíbil povolití v útisku, když jeho vlastní žena

Godiva projede městem na koni nahá. Ubohá žena tak učiní, aby zachránila trpící a ti z úcty a vděčnosti se uzavrou do svých domů, aby nikdo neuzřel dobrovolné pokoření ušlechtilé paní. Vyličiv hudebně podivnou zkazku, mohl skladatel vzdáti poctu tentokrátě ženě dobré až k svatosti a pokloniti se tak opačnému typu, než byl typ démona v Tomanovi. Osud ovšem zařídil, že tato krásná báseň o hodné ženě ustoupila ve své popularitě u obecnstva před slavným Tomanem a ještě slavnější komposicí další, která vznikla tři roky na to.

Je to velké dílo kantátové s podtitulem »mořská fantazie« a s námětem ze Svatopluka Čecha: *Bouře*. Několik dříve dotčených myšlenek se tu objevilo znovu: vášně vzrůstající na samém okraji možnosti a moře, ve Věčné touze tajemné a zpívající, zde zuřící a vražedné.

Jsme svědky toho, jak vyplouvá loď. Posluchače zarazí ryčná fanfára oceánu, do něhož se loď vnořila. Na břehu zazní ze shluku hlasů zpěv dívky, vzývající pannu Marii, »Hvězdu mořskou« o zdar plavby. Ale moře hučí zlověstně. Ponenáhlu se rozpoutává bouře a šílení živlů se zmocní i lidí, které loď veze. Otrok doprovázející velitelku ztrácí pokoru a cítě konec, vrhá se na tu, před níž se dříve chvěl, lodníci zpívají opile a hoch ve stězni se modlí k orodovnici. Po strašném nárazu se loď potopí za výkřiku dívka, za lkání žen a se zpěvem hocha, který snad ani netuší, že umírá. Jakoby se nasýtila kořisti, bouře umlká a moře se utiší. Na břehu dva lupiči pátrají po úlovku a spatří tělo jinochovo, vyplouvající na povrch vod. Spatří však zároveň dívku, vrhající se do hlubin při pohledu na mrtvého milence. Zástup rybářů vyzývá na břehu Pannu Marii za odvrácení bouře. Zazní sem ještě připomínka marných citů milostných v ozvěně písni: Láska, bože, láska. Z dále tlumeně hučí zlověstná fanfára moře.

Tuto skladbu mohl vytvořit pouze člověk, který moře miluje a zná. Vítězslava Nováka moře mocně přitahovalo. Hodlaje vytvořit skladbu, v níž moře běsní a kde lidé umírají, opatřil si zážitek utopení — k němuž nedošlo jenom náhodou. Chtěl přesně znáti pocit, jak se hyne v příboji a neváhal za tímto pocitem jít třeba se svrchovaným nebezpečím možné záhuby. Na skalnatém pobřeží rybářské vesnice Mölle na poloostrově Kullen v Severním moři vskočil sám do vzpínajících se vln, které si ho podávaly a házely jím jako věci. Byl vymrštěn na břeh v posledním okamžiku, když už mu srdce bilo pomalu jako v agonii. Je pro Nováka jako člověka příznačné, že tento neslýchaný čin druhého dne opakoval! Vysadil se téměř nebezpečí a vyvázl zas náhodou ze záhuby víc než jistě. Byl však nesmírně vděčen za

Vítězslav Novák s Pedrem a Paletkou

toto jedinečné dobrodružství. Pořídil si náladu ztroskotanců, tak užitečnou při skládání *Bouře*. Stačilo doma zavřít oči, aby si okamžitě vybavil hrůzně krásnou scénu s celou její zvukovou velebností. Psal hudbu opravdu prožitou. Jsou to jeho vlastní slova. Máloco by ho mohlo lépe charakterisovat nejenom jako člověka, nýbrž i jako umělce. Vše co vytvořil, vydal ze sebe, ze svých nejvlastnějších zážitků.

Vidíme z výčtu děl, jimiž jsme až dosud prošli, že se jimi skladatel vyznal ze svých soukromých pocitů a bolestí, které poznáním zdravé Moravy a okouzlujícího Slovenska nemohly být umlčeny a nevyjádřeny. Napětí, které je v nich obsaženo se nejprudčeji vybilo v baladickém triu, v Tomanovi a v monumentální *Bouři*. Ovšem umělec netvoří zpravidla jedním směrem a jeho vývoj s oblibou odbočuje na postranní cesty výdechu a změny. Takovým pohovem mezi druhým smyčcovým kvartetem a Melancholickými písněmi o lásce se stala *Serenáda D-dur* pro malý orchestr, v níž si skladatel pohrával se čtyřmi větami instrumentální hudby rozmarného, milostného a posměšného rázu. Byl to příjemný odpočinek a vznikla roz-

košná skladba. Avšak síla Novákovy tvořivosti pracovala na dalším díle, v němž se spojily všechny dosavadní složky k vrcholnému činu. Všechny přetrpěné hořkosti, které již vykvasily a celá jeho lačná láska k přírodě, jež ukázala svou spanilou tvář v Mém máji, jakoby se slily v jediný velkolepý a vlídný obraz člověka i krajin, horstev a vod. Nikdo v soudobém českém umění nemiloval přírodu tak živelně, tak chtivě, tak pohansky. Připomíná to řeckou antiku, která žila stejně v nejužším spojení s přírodní krásou. Ovšem člověk na přelomu století vzplanul k živlům patrně horoucněji než dávný Řek, neboť si vykupoval pocit přírody poznáním životního hnusu v městě, vědomím špatně vedeného a nezdravého života, z něhož utíkal, chtěl-li se zachránit, zatím co antický člověk, obklopený modrou krásou ionského moře, bělostí mramorů a skvělými těly, která stvořila příroda a zdokonalil sport, považoval ji za samozřejmou. Většina lidí na přelomu století mohla o sobě říci s pocitem zdrcující pravdy verš francouzského básníka Baudelaira: Bože, dej mi odvahu, aby popatřil bez hnusu na své srdce a své tělo. A většina lidí v tomto pocitu žila a mřela. Jedině Vítězslav Novák v hudbě a Max Švabinský v malířství se těmto náladám nepoddali, odvážně vyrvali zabedněná okna těsné místnosti, plné zkaženého vzduchu a vyrazili na světlo boží. A jako na obrazech Maxe Švabinského se objevují krajiny zalité sluncem a pralesy, plné primitivního a blaženého života, podobně hlásá i Vítězslav Novák slávu jásavého zdraví ve svém vrcholném díle, jež nazval podle řeckého boha přírody *Pan*. Rozlehlá skladba se otevírá prologem, který dává jednotný ráz celku; bůh, hrající na pastýřskou píšťalu, kozonoh, který pronásleduje nymfy, přírodní prasíla, znamení plodnosti zemské, laskavá a lidi milující bytost se zjevuje za zvuků světlé a líbezné hudby. V dalších čtyřech obrazech vyvolává Vítězslav Novák obraz hor, moře, lesů a posléze ženy. Ale ačkoli tyto obrazy již prošly jeho dřívějšími skladbami v různých obměnách, nabývají zde nové tvářnosti, šíře i plnosti. Hory: vejdemo do božského klidu, v němž dozníva vzdálené halekání pastevců; stoupáme ve slunečním jasu s pocity velebné moci, která v nás vzniká při pohledu na štíty do výšek se pnoucí, s pocitem rozkoše a bujaré síly, která se v nás rozproudí stoupáním a překonáváním jejich překážek. Moře: velký, smavý, věčně pohyblivý Atlantik, sídlo najád a kentaurů, bujnosti a třpytu; nikoli tedy tajemné moře z Věčné touhy ani hrůzný živel z Bouře; toť hra vod a světla, oživený svět krásných vil a mužných vodních božstev, jak je rád maloval malíř Arnold Böcklin nebo Beneš Knüpfer. Les: tajemné ticho, tlumenný svět, rozkošné uvolnění všeho na-

pětí, svět snění a vzpomínek, klidu a rodící se touhy, hedvábný zpěv plný lahody a smíru, který vyzní jako snový přízrak. Žena: toť složitá podoba lásky i vášně, která byla oslavena i prokleta v mnoha předešlých dílech; toť žena z Tomana i žena z britské pověsti. Zde však vyznívá hymnus ve spasitelnou moc lásky a její výsledná podoba je zářná, milostiplná a zázračná. Toto čtveré přírodní vyznání daroval Vítězslav Novák českému umění ve svých čtyřiceti letech. Byl na vrcholu své tvůrčí moci.

V této době ovládal evropské umění ve Francii Claude Debussy a v Německu Richard Strauss. *Debussy* vytvořil v hudbě obdobný sloh, který je znám z malířského díla jeho současníků, Maneta, Renoira, Moneta, Sisleyho, Pisara, Degase. Nazývá se impressionismus a označuje schopnost vyjádřit prchavý dojem. Debussy zachycuje svou hudbou nejjemnější záchvěvy a nejcitlivější vjemy smyslů. Vyhledává odstíny a lomené barvy. Roztírá okraje všech obrysů do nejasného záření. Jeho skladby jsou vystavěny z neustále nových myšlenek, spřádající měnivě vlnění postupujících představ. Na dráždivé měkkosti tohoto nenapodobitelného umění leží lehký stín únavy příliš pokročilé a zjemnělé civilisace. Přesto miloval moře a hrdinou jeho nejslavnější skladby je antický faun, který na sicilském břehu vzpomíná na své lásky. Debussy zasáhl svým vlivem do celé Evropy a podmanil si téměř všechny významné skladatele, a ani Vítězslav Novák nepohrdl poučením z jeho jemné dovednosti zvukové. Avšak i ve shodných námětech přírodních si uchoval neodvislost; proti delikátnímu Francouzi zůstává Novák chlapecky zdravý; proti pavučinové tkáni čarovných arabesek Debussyho setrvává Novák u své logicky pevné stavby, která vychází z ústřední myšlenky a k ní se vrací. *Richard Strauss* oslnil svět čarodějským zvukem a dravčím temperamentem svých skladeb. Pod hadovitě se vzpínajícími spirálami jeho melodií se vytvářejí neslýchaně smělé harmonie v neslýchaně odvážné instrumentaci. Jeho postavy udivují a očarovávají Evropu: vraždící Elektra, zvrácené Salome, vídeňské rokoko v Růžovém kavalíru, půvabný Enšpígl, svůdný Don Juan, Zarathustra, Don Quichote. Jejich autor má leccos shodného s Vítězslavem Novákem: vrhá se dravě na své náměty, miluje sílu, rozpoutává zvukové bouře. Avšak v Novákovi je vyrovnanější řád a kladnější vztah k životním hodnotám. I když se Straussem soupeřil a vyrovnával se s jeho výboji, nedostal se do jeho područí, uchoval si neotřesené postavení samostatného tvůrce. Nešel ovšem kolem obou velkých cizinců nevšímavě a bez užitku. Obohatil se jimi, aniž si však zadal napodobením. Kolem čtyřicítky dosáhl Vítězslav Novák i zahraničního

uznání. Projevilo se lichotivě nabídkou vídeňské Akademie hudby na přijetí profesury harmonie, kontrapunktu a hudební skladby. Důvodem tohoto pozvání nebyly toliko velké úspěchy umělecké, jejichž ohlas zalehl i do německé části monarchie, nýbrž také dobrá pověst ověřeného učitele. Vítězslav Novák vyučoval nejprve soukromě a svými výsledky upozornil na sebe tak příznivě, že ho ředitel konservatoře Jindřich Kàan z Albestu povolal na konservatoř, kde Novák zahájil vyučování praktickému užití forem, instrumentaci a hře z partitur v roce 1909. Vídeň projevila zájem za tři roky nato, nezískala ho však. Vítězslav Novák se rozhodl po určitém váhání setrvati ve vlasti. Kolem čtyřicítky učinil další důležité rozhodnutí pro svůj další život. Oženil se. Pojal za ženu svou bývalou žačku v harmonii, která studovala klavír u Jindřicha Kàana, Marii Práškovou, dceru skutečského továrníka. Šťastné manželství s milovanou a chápující ženou mělo pak na jeho povahu i tvorbu zřejmý vliv. Po Panovi a po událostech kolem čtyřicátého roku se začíná nová kapitola Novákova života i díla.

Šťastný skladatel, zahrnutý svrchovanou úctou obecnstva a přátel se po velkém vypětí tolika náročných skladeb, jež za sebou šly pravidelně tak dlouho, zabaví drobnějšími opusy. Z osmi mužských sborů »Na domácí půdě« podělil po čtyřech Pražské a Moravské učitele. Nato si pohraje s cizokrajným folklorem a z exotických motivů si vytvoří *Exotikon*, klavírní cyklus, v němž se najde tatarský pochod, čínská jarní píseň, laponská balada, indiánská ukolébavka a arabský tanec. Pro svou nevěstu napíše ve čtrnácti dnech písňový cyklus *Erotikon* na texty soudobých německých básníků, které mu přeloží skladatel Ladislav Vycpálek. Písně se slévají do jediného chvalozpěvu na požehnání lásky; mizí z nich melancholie a žal předcházejících písní, které se zabývaly láskou marnou nebo se špatným koncem. Pak se ještě pustí do zhudebnění veršů *Otakara Březiny*, jejichž složitou řeč převede do formy smíšeného sboru. Zdálo by se, že odporuje tomu, co bylo před chvílí řečeno, když v tomto období slávy, vnitřního klidu a lidské blaženosti komponoval Vítězslav Novák kantátu na báseň Karla Jaromíra Erbena *Svatební košile*, jednu z nejvíce strašidelných věcí, která nás v literatuře děsí zlomyslnými umrlci, číhajícími na neopatrné smrtelníky, hřbitovem, půlnočními náladami, bludičkami. Erbenovu baladu zhudebnil před Novákem Antonín Dvořák, avšak jeho dobrá a zbožná duše nemohla a snad ani nechtěla ve své zpěvné kantátě vyvolati »symfonii hrůzy«, jak si to přímo přál Novák. A tak tedy nová kantáta Novákova, plná dramatického spěchu, úmyslných zvukových naturalismů a tragických

Při svých sedmdesátinách, dne 5. prosince 1940, promluvil Vítězslav Novák k mládeži ve školském rozblase

situací přeznívá sem z dřívějšího období, kdy se skladatel podobnými náměty zabýval s netajenou zálibou. Ostatně umělcovo nitro je záhadné a vnitřní a vlastní pohnutky tvorby nelze bezpečně zjistit a vždy uspokojivě vysvětliti.

Nicméně se dá říci, že s výjimkou Svatebních košil jde nyní dlouhé období klidu a štěstí a tyto příznivé duševní stavy se zrcadlí také ve všem, co Vítězslav Novák zhudebňuje. Tak zasáhne velmi mocně do jeho vnitřního světa — jeho syn. Ano, manželství je požehnáno mužským potomkem a blažený otec píše pro svého hochu »Jaro«, písničky na texty Sládkovy. A čtyřletý Jaroslav opravdu je prvním tlumočníkem některých z nich. Ovšem celá řada z dvaceti písní je mladistvému interpretu nedostupná, neboť jejich leckde rafinovaná hudebnost klade požadavky velmi náročné i na dospělé pěvce z povolání. Malý kluk, který se mu nyní batolí kolem nohou, ho inspiruje k dalším skladbám. Pro klavír vzniká *šest sonatin*, mistrovské dílo tohoto oboru klavírní hudby, které má málo tak šťastných protějšků i v cizině. V »Jarní« jásá skřivánek, pozdraví les voláním ku-

kačky a zahlaholí k vám veselá společnost. »Z dětského života« zpívá úzkostně o chorém děcku, ukolébává je sladkou maminčinou písničkou a nakonec vypráví, co strašného se přihodilo chlapcům na výpravě do lesa: něho hrozného viděli, vzali nohy na ramena, ale oni se vůbec nebáli! »O prázdninách« líčí kouzelnou náladu rána, studánky a skotačivých dětí. »Pohádka« ukrývá jinotaj, neboť smutná princezna z první věty je Slovensko, drak druhé věty je Maďarsko a rytíř osvoboditel ze závěru toť český junák, který přijde vítězně na pomoc. »Zbojnická« se vzepne odbojným Janošíkem, rozklene nádherným obloukem hvězdné noci a zabouří nakonec zbojnickým veselím. »Vánoční« vykouzlí poesii vánoc pastýřsky idylickou větou prvou a evangelickým chorálem z doby Husovy nás uvede do pohnuté vznešené i radostné nálady vánočních svátků. Cyklus postupuje od jednodušších sonatin ke složitějším a pak již velmi náročným skladbám, z nichž druhá trojice, věnovaná významným klavíristům, Romanu Veselému, Janu Heřmanovi a Václavu Štěpánovi, klade na hráče virtuosní požadavky. Ale ještě v roce 1920 vysypal roh hojnosti jedenaadvacet drobných klavírních skladeb, shrnutých pod názvem *Mládí*. Vyznačují se zase nestejným stupněm těžkosti a čerpají rozmanité náměty z života dětských představ a z toho, co dítě obklopuje. Přirozeně, že ani humor neschází a v Čertovské polce si můžete v jejím bručavém motivu představit nějaké tancující čertisko.

Kromě dítěte vnesl do života skladatelova velký jas také 28. říjen 1918 a pocit svobody, neslýchaně radostný a povznášející. Přispěl s největším nadšením k oslavě prvního presidenta mladého státu dvěma písněmi »T. G. Masarykovi« a pochodem na počest příjíždějících legionářů »*Vítězům československým*«. V mužském sboru »*Nad smrtí Štefánikovou*« zatruchlil nad tragickým skolem slovenského hrdiny a »*Na polích flanderských*« na text amerického plukovníka Johna Mc. Crae, padlého ve Flandrech, se poklonil obětem světové války. Avšak největším a nejvíce výrazným projevem tohoto duševního stavu uklidnění a pohody je Novákovo operní dílo.

Až dotud pracoval Vítězslav Novák v oboru orchestrální a komorní hudby, až dotud miloval klavír a písně, avšak nyní se obrátil k vrcholnému hudebnímu projevu. Do dnešní doby vytvořil skladatel čtyři opery: *Zvíkovského varáška* na text Ladislava Stroupežnického, *Karlštejn*, podle námětu veselohry Jaroslava Vrchlického v přepracování Otakara Fischera, *Lucernu* Aloise Jiráka ve zveršované podobě, kterou jí dal básník Hanuš

Jelínek a konečně *Dědův odkaz*, jehož libreto napsal podle myšlenky, obsažené v básni Adolfa Heyduka, Antonín Klášterský.

První z nich líčí milou zápletku, způsobenou někdy v druhé polovici 16. století na hradě Zvíkově malým Petrem ze Švamberka, do níž je zatážen i proslulý český veršovec a pijan Mikuláš Dačický z Heslova. Aktovka je zkomponována na původní text prosaický, plný úmyslně užívaných starobylých rčení a výrazů, které jistě nebylo lehké zmocí po hudební stránce. A přece se podařilo Vítězslavu Novákovi vykouzlit tu půvabnou jevištní práci, plnou slunného humoru a laskavé pohody.

Karlštejn sloučil atmosféru obdobného rázu s majestátní velebou velkého panovníka. Historka, kterou upravovatel převzal z Vrchlického, se sice zabývá soukromým životem Karla IV., na jehož karlštejnský útulek podezíravě žárlí jeho manželka Alžběta, nevěříc, že by se tu panovník oddával pouze modlitbám a osamělým úvahám. Avšak do zápletky, již vede a s úsměvem rozuzluje sám panovník, který lehce prohlédl přestrojení své ženy, proniknuvší v pážecím úboru do hradu, přístupného pouze mužům, se vmísí nutně i kouzlo Karlovy osobnosti státnické a vlastenecké. Vznikala-li opera v letech 1915—16 a ovlivnilo-li ji manželské štěstí skladatelovo, působila tu nutně i doba první světové války a duševní stavy českého člověka za tohoto prvního zápasu o samostatný stát. Jsou zde proto smíšený věci soukromé i politické v podivuhodně monumentální celek.

Pak se Vítězslav Novák zamiloval do pohádkového ovzduší Jiráskovy *Lucerny*, ale Alois Jirásek nechtěl ku podivu dlouho vydati svolení k tomu, aby byla zhudebněna. Oblíbený divadelní kus, ve kterém vystupuje roková kněžna se svým komonstvem, čestný mlynář, půvabná dívka Hanička, hubatá Klásková, pohádkový svět vodníků, těšil se trvalému úspěchu na českých jevištích jako jedna v nejvíce oblíbených činoher. Avšak, když se přece podařilo získati Jiráskovo svolení a vznikla stejnojmenná opera Novákova, ožil tento pestrý svět lidiček a pohádkových bytostí v nové podobě hudební. Novák v ní sloučil ráz pohádkový s živlem vlasteneckým v nevtravou jednotu. Hudebník se pokochal idylickou prostotou námětu a rozezpíval se okouzlen rozkošnými figurkami českého venkova, jak je uměl vykreslit jedině Mikuláš Aleš.

A tento neskutečný svět se znovu objevuje v dosud poslední opeře Novákově, již jest *Dědův odkaz*. Lyricko epická báseň Adolfa Heyduka líčí v podstatě rozvoj hudebníka Jana, který se z prostého venkovského chlapce vyšine na mistra houslové hry a kolem něhož se vedle žen skuteč-

«Co! Tohle že má být moje podobizna? A kde mám vlasy, co? Vy zmiňte!«

ných pohybují i ženy pohádkové. Je to tedy příběh umělce, jak se rodí, rozvíjí a umírá, je to na jeviště přenesená báseň o umělcově osudu s mnoha prvky symbolickými. Vítězslav Novák se oddal tomuto dílu s láskou a posvětil je »své drahé ženě«. Zdůraznil tím, že i tato jeho poslední opera vděčí mnoho ze své inspirace jí.

Tím však není Novákovo jevištní dílo vyčerpáno. Vedle čtyř oper napsal ještě dvě pantomimy. Jeho skladatelská technika byla tak dokonalá, že mohl přistoupiti k jakémukoli komposičnímu úkolu bez rozpaků. Proč by tedy nezkusil i obor u nás tak málo pěstovaný, jako je právě tento? Závěr Dědova odkazu je vlastně pantomimický. Jan se před svým skolem chopí houslí a vyzpívá jimi touhu svého života po dosažení nejvyšší krásy. Při provedení v Moravské Ostravě podal zpěvák tuto scénu tak strhujícím způsobem, že přivedl skladatele na myšlenku vytvořiti dílo, ve kterém by se spojovala výrazná mimika s hudbou orchestrální, jež by zapůsobila mocněji než zpívané slovo. Kromě toho dovoľovala pantomima rozvinouti orchestrální proud do velké šíře a to hovělo znamenitě mistru symfonického

«Vyzývám Vás okamžitě na souboj!«

kých básní. Tak přišla na svět *Signorina Gioventù* na námět básně Svato-pluka Čecha. Jakýsi písař se octne na maskárním plesu, kde se setká s krásnou dívkou. Je to jeho mládí. Dívka písaři zmizí mezi maskami, písař ji však dostihne, přinutí ji, aby s ním tančila a klesne v jejím náručí mrtev. Pantomima tedy vyjadřuje stesk nad prchajícím mládím, lítost člověka stárnoucího a vědomého toho, že krásu života již ztratil. Tuto jevištní báseň tragického vzepětí a skvělé hudební práce vystřídá burleskní a veselá *Nikotina*. Klášternímu kuchaři, fráteru Laktancovi vyskočí z tabatěrky princezna, která mu způsobí nejprve příjemné překvapení, ale později ho trápí a týrá, takže fráter je šťasten, když ji konečně zažehná tam, odkud přišla. Je to ovšem zase sen, jako byla snem i *Signorina Gioventù*, ale tentokrát bez hořké příchuti osobní zpovědi a spíše pro vítaný komický kontrast s předešlou pochmurnou náladou. Rozmarný námět dovolil skladateli mnoho hudebních žertů. Zalehne sem opět slovenská melodika, a je-li hrdinka z tabákového ovzduší, proč by ji neměly provázet rytmy habanery, La Palomy a třeba i valčíku?

Sekundant Vycpálek přichází. Oficiální vyzvání.

Avšak pocit odcházejícího mládí byl pro člověka Novákova rázu příliš naléhavý, než aby se s ním vyrovnal jediným dílem. Muž tolik milující život a tolik lpící na jeho darech, se loučil bolestně nerad s hrdinnou dobou svých výbojů a radostí. Učinil tak vyrovnaně a bez přecitlivělých vzdechů. Vrátil se znovu k orchestru a vytvořil jedno ze svých nejrozsáhlejších a nejvíce umných děl, *Podzimní symfonii*. Zlákalo ho k její kompozici i kouzlo přírodních nálad, plných barev, průzračného jasu a vnitřního uklidnění. A tak mezi lety 1931 až 1934 se zrodila velká symfonie se zpětným pohledem na bohatý život předcházející. Ve svých třech větách předvádí trojí životní období. V prvním obzírá skladatel bouře, které se přehnaly přes jeho hlavu a které přes všechn jejich vztek překonal. Druhá se rozjásá bujnou junáckou písní: Ej, nedaj Bože, abych umřel, ej, než zaplatím, co jsem dlužen, praví hrdá slova lidové poesie, jichž tu Novák použil jako životního kreda. Vracejí se tu vzpomínky na všechno krásné, čím ho život obšťastnil! Ve třetí části se skladatel znovu zamyslel nad životem a dává ženskému sboru vyzpívati usmířený životní závěr: »Duchu lidský, ztiš se,

Hrůzou se vlasy ježí -

ztiš, krása volá, slyš, o slyš, stoupej výš!« Život, tak plný a bouřlivý, vykvasil a vůstl do hymnického zjasnění.

Ani tato velká a složitá symfonie nevyjádřila beze zbytku lítost nad odešlou mladostí. Po třiatřiceti letech pocítil Novák touhu vyznati se z ní ještě v komorním díle a vytvořil svůj třetí smyčcový kvartet. Znovu se v něm objevil obraz mládí slováckou melodikou, vrátila se vzpomínka na moravsko-slovácký ráj, který objevil pro sebe a celé české umění na prahu svých mužných let. Druhá část kvarteta pak tuto blaženou dobu, v níž splývá vlastní mládí s kouzlem živelného prostředí, palčivě oplakává. Propukne to divokou bolestí, po jejímž vybití skladatel svou mladost pochovává a končí to resignací. Je konec, je na věky konec!

Teskný smutek naplnil ještě smuteční cyklus písní na texty Křičkovy, Vrchlického a Uhlířovy »In memoriam«, které oplakávají příliš časnou smrt Andulky Práškové-Soukupové, skladatelovy švagrové, líbezného a jemu blízkého bytosti. Z těchto žalných nálad se Vítězslav Novák snažil vymaniti skoro až rozpustilou Biblickou romancí, avšak po světlém záblesku radosti se vrátil znovu k vážným námětům.

»Sakra to je rána — — —«

Do životních vzpomínek se zapředl skladatel v jiné orchestrální skladbě s názvem *Jihočeská suita* (1936—37), avšak to již nejsou vzpomínky tak drásavé, jak vyzněly zejména v první větě Podzimní symfonie a v druhé větě třetího kvarteta. Tentokrát se pohroužil do zasněné krásy kraje svého zrodu a svých předků a předvedl jeho mírnou a tichou pohodu ve vstupním *Pastorale* s podtitulem *Obzory* a ve *Snění* druhé části, která líčí rybníky a lesy. Avšak ve třetím dílu *Kdysi*, jemuž dal podtitul *Pochod Táborů*, se rozpomene na politickou minulost tohoto přemítavého kraje a vyvolává představu přibližujícího se vojska, které předejde a ponenáhlu do dálky mizí. Bud' zdrav, můj rodný kraji, volá v nadšeném vytržení dojatý skladatel v závěru díla, kde se vynoří i citát naší hymny.

Bud' zdrav! Avšak obzor se na všech stranách chmuří a je více než jasné, že svět zdrav není a že naopak nemoc, strašlivá a vleklá, co nevidět propukne. Hrdý muž, který se po celý život nebál a nedal, musí nyní přihlížeti pokořujícímu divadlu mnichovské tragedie, viděti záběr rodné země nacisty, prožívati všechny hrůzy, které jim šly v zápětí. Co počít? A tu jeho tvoří-

Dr. Vycpálek: »Mistře, obdivuhodná rána!«

Dr. V. Š.: »Hlava celá! Jen vlasy pryč.«

Dr. Desiderius: »Poslední vlasy — — —«

vost, na čas jakoby rozdrčená, ožívá k nové práci. Skladatel si zvykl mluvit svým dílem o všem, co silně prožíval. Co útočnějšího bylo možno procítit, leč tyto postupné stavy hnusu, hrůzy, marných protestů a zoufalých nadějí? Skutečnost byla nepřijatelná. Ale nebylo možné se jí vyhnouti. Ani zde tedy Vítězslav Novák nemlčel. Na jaře roku 1941 — po dvou letech přestávky — vytvořil orchestrální dílo nazvané *De profundis*, jehož tragická zachmuřenost se ponenáhlu prosvětluje a pozvedá do zářících výšin nadějí a víry. Dílo, věnované a posvěcené památce na národní utrpení za času okupace, prolula cele dobová nálada, již každý z nás cítil a již mnoho umělců zvěčnilo ve svých dílech. Novák se uzavíral do hlubokých meditací, z nichž vyšel i jeho *varhanní triptych svatováclavský* a *cellová sonáta*, naplněná podobně jako kdysi baladické trio zoufalstvím, které tu vyúsťuje do výkřiku zuřivosti. Přes celkovou stísněnost v Novákově nezmlkl umělec ani na okamžik, neboť i za těchto hrozných okolností v něm neustále bděl zájem o hudební tvar. Touha vyrovnati se s dosud neřešeným problémem

vedla jeho tvořivost na nevyzkoušenou půdu, kde ho čekalo nové poznání. Naplňoval ovšem i tato díla horkým obsahem svých tvůrčích představ a přiváděl na svět díla živá a nikoli chladně vymyšlená a tedy předem odsouzená k zániku. Tento rys tvůrčí zvědavosti prozrazuje stále duševní mládí skladatelovo. Přes postupující věk se nepřestává dívat kolem sebe a přetváří i dnešní skutečnost ve své vnitřní dílně do uměleckých činů.

Takovým skutkem se stala jeho Jarní symfonie. Po symfonii podzimní se zdálo, že Vítězslav Novák uzavírá svou tvorbu, že účtuje, obrací se do vzpomínek a asi se přestane zajímat o přítomnost, zejména, je-li tak škaradé, jako byla ta, která ho od roku 1939 vytrvale obklopovala. A jeho Jarní také podobně začíná. V roce 1939 přijel za rodiči do Skutče Novákův syn a převezl je ihned do Kokořínského údolí, neboť se všude hromadně zatýkalo a zapadlé údolí slibovalo jakous takous bezpečnost. Avšak zde vystoupily vzpomínky z ranné četby Máchových Cikánů, jejichž děj se tu odehrává a líbezná krása kraje vybavila vůbec Máchu. Nesmrtelné verše prologu zaútočily na skladatele nepřekonatelným kouzlem. Byl pozdní večer, první máj, večerní máj, byl lásky čas . . . Slavná slova, která ho pokoušela ke zhudebnění již v mládí — tehdy však bez uspokojujivého výsledku — šeptala tu s naléhavou svůdností své poselství. A tak v ústraní světových jatek se skladatel na chvíli oddal nádherným veršům nesmrtelného básníka. Vznikly tak dvě věty symfonie, která patrně měla opěvovat lásku, mládí, kouzlo přírody, v níž hrdliččin zval ku lásce hlas, kde borový zaváněl háj. Avšak po dvou lyrických větách se ve skladateli zvedl odpor. Přítomnost, tak odlehlá melancholickému snění Máje, sevřela ho znovu do svých surových pařátů. Jestliže můj národ trpí, nemohu se radovati, říká Nerudova duše, když odmítá v baladě Antonína Klášterského nabízený ráj. A poněvadž český národ trpěl, nechtěl se ani Vítězslav Novák oddati jakékoli radosti, třeba to byla radost ze snění a tvůrčí pohody. Proto se třetí věta symfonie zvrátila z milostné nálady do nálady hroživé. Zmizel Mácha, zmizel Hálek, jehož veršů použil autor do druhé věty, tající ve svém pastórálním rázu velmi umělou fugu, ustoupilo vše příjemné a líbezné, aby nás zaplavila vřava politické tehdejší přítomnosti. Chtěje být srozumitelný i pro nejširší okruh posluchačů, sáhl tu skladatel po výrazných citátech, které doléhaly ke sluchu každého z nás v době, kdy Německo již prohrávalo svůj šílený zápas: hrozí tu motiv Beethovenovy osudové symfonie, vynořuje se nápěv burlácké písně Ej uchněm, hudba promlouvá řečí tak pochopitelnou, že by nebylo ani třeba veršů Františka Branislava, abychom procítili

její obsah. Touto třetí větou se symfonie přeměnila z Jarní na *Májovou*. Skladatel podtrhl její vlastní poslání a význam věnováním generalissimu Stalinovi, sjednotiteli všech Slovanů, který dedikaci skutečně přijal.

Avšak dílo Vítězslava Nováka nekončí ani tu. Pokračuje novými písněmi a později nás překvapí zase něčím, co nikdo nečekal. Neboť tento muž zůstává duševně mlád, má věčnou touhu poznávat a tvořit, a to je přece důkaz, že se mu svět líbí a že si navzájem mají ještě mnoho co říci, to zřejmě vyvrací podezření, že by stárl, mrzutě se odvracel od lidí a věcí a chtěl už mít svatý pokoj. Nedá si pokoj tento sportovec, turista, plavec a horolezec a denně se jde projít za každého počasí na několik hodin. Má rád i ve městě stromy a ptáky, které chodí krmit do Kinského zahrady. Jeho tělesná svěžest si zaslouží podivu. A ačkoli už zase uteklo víc než čtvrt století od padesátin, které zvěčnil mistr Boettinger, tehdejší oslavenec se příliš nezměnil. Nejenom že vypadá skoro navlas tak jako tenkrát, ale neztratil nic ani ze své energie, břitkosti a vtipu. Nezatežuje ho myšlenka, že už toho tolik udělal. Zajímá ho, co ještě chce udělat.

Ale i kdyby už všeho nechal a šel se třeba jenom procházet po svých milovaných horách — zůstává za sebou velký životní příklad a znamenité životní dílo. Příklad chudého studenta, který se hodnotou své práce dostane až na místo profesora mistrovské komposiční školy a zasedne na rektorském křesle pražské konservatoře. Příklad skvělého učitele, který vychoval většinu soudobých skladatelů, Vycpálka, Vomáčku, Axmana, bratry Háby a Jeremiáše, Miroslava Krejčího, Štěpána, Išu Krejčího, Dobiáše, Kaprálovou — i skladatele moravské, slovenské, rusínské i jihoslovanské. Příklad svobodného ducha, který zapůsobil na celou českou hudební veřejnost svými názory, svou nesmlouvavou kritikou, která mu rozkmotřila plno lidí, ale měla plodné následky — třeba se sám, jsa člověk, dopustil leckdy omylů. Příklad velkého skladatele, který svým dílem rozhojnil českou hudební kulturu a rozšířil její obzory. Příklad československého umělce, který po prvé vkročil na půdu východní Moravy a Slovenska, aby si je nejenom zamiloval, nýbrž také pojal do svého tvůrčího světa. Příklad skladatele národního, který svou mužnou oddanost k vlasti vyjádřil tolikrát a nejhlouběji v době, kdy ona byla nejvíce ponížena a on jí nemohl pomoci, leč svými slzami a tóny svých skladeb. Příklad zdravého a statečného muže, který má rád život, přírodu, děti a který učí žít této lásce i druhé.

A ačkoli byl již poctěn mnoha vyznamenáními, mezi nimiž je třeba uvést čestný doktorát filosofie Komenského university a mnoho pozorností cizích,

jeho největším odznakem je přece jen titul Národního umělce, který mu udělila osvobozená republika s výrazem uznání a vděčnosti. Vyjadřuje stav nikoli jen přítomný, nýbrž i dlouhotrvající skutečnost. Neboť Vítězslav Novák patří národu již od počátku našeho století.

Nechť mu patří osobně co nejdéle!

Jeho díla mu budou patřit věčně!

Písnicky na slova L. Nov. moravská poesie.

I

as. Gounod, Op. 71.

Andante pastorale (♩ = 56)

pp

p

p

pp

p

pp

p

pp

p

pp

SKLADBY VÍTĚZSLAVA NOVÁKA

(v časovém pořadí vzniku).

Písně na slova Goethova z r. 1886.

Písně z roku 1888.

Klavírní skladby z let 1888—90.

Písně z roku 1891.

*Sonata d-moll pro klavír a housle. 1891. HM.)**

Korsar, 1892.

Variace na Schumannovo thema. 1892.

Op. 1. Klavírní trio g-moll. 1892. FAU.

Op. 2. Balada e-moll (Manfred). 1893. FAU.

Op. 4. Písně pro vyšší hlas. 1893. FAU.

Op. 6. Vzpomínky. 1894. NS.

Op. 7. Klavírní kvartet c-moll. 1894. NS.

Serenáda F-dur (přv. op. 9.). 1894.

Op. 9. Serenády. 1895. NS.

Velebná noc. V přírodě. 1895.

Klavírní koncert e-moll. 1895. (Přv. op. 10.).

Op. 8. Pohádka srdce. 1896. FAU.

Op. 10. Barcarolly. 1896. NS.

Op. 11. Eklogy. 1896. NS.

Op. 13. Za soumraku. 1896. NS. (Těž OCH.).

Op. 14. Cigánské melodie. 1897. NS.

Písně (přv. op. 12.). 1896. Č. 3. ČH, č. 4. St. N.

Op. 12. Kvintet a-moll. 1897. NS.

Op. 15. »Česká suita«. 1897. NS.

Op. 16. Písníčky na slova lid. poesie morav.

Ř. I. OCH. 1897.

Op. 17. Písníčky na slova lid. poesie morav.

Ř. II. 1897. FAU.

Písníčky v národ. tónu. 1897. Rkp.

Taneční studie (část). 1897. OCH.

Op. 18. *Maryša*. 1898. FAU.
 Op. 19. *Ranoša*. — *Zakletá dcera*. 1898. OCH.
 Op. 20. *Můj máj*. 1898. FAU. (Těž OCH, R.).
 Op. 21. *Písničky na slova lid. poesie mor.*
 Ř. III. 1898. FAU.
 Op. 3. *Tři skladby*. 1899. FAU.
 Op. 5. *Bagatelly*. 1899. FAU.
 Op. 22. I. *smyč. kvartet*. 1899. NS.
Varhanní praeludium. 1899.
 Op. 23. *Vražedný milý*. — *Nešťasná vojna*. 1900. MU.
 Op. 24. *Sonata eroica*. 1900. MU.
Slovenské spevy. I., II. 1900. HM.
 Op. 25. *Melancholie*. 1901. MU.
 25 *slovenských*. 1901. MU.
Primula veris. — *Velebná noc*. 1901. VK.
 Op. 26. *V Tatrách*. 1902. UE.
 Op. 27. *Klavírní trio d-moll*. 1902. NS.
 Op. 28. *Dvě balady*. 1902. MU.
 Op. 29. *Balada o duši Jana Nerudy*. 1902. MU.
 Op. 30. *Písně zimních nocí*. 1903. NS.
 Op. 31. *Údolí nového království*. 1903. MU.
 Op. 32. *Slovácká suita*. 1903. MU.
 Op. 33. *O věčné touze*. 1901. BH.
 Op. 34. *Dva valašské tance*. 1904. MU.
 Op. 35. II. *smyč. kvartet*. 1905. BH.
 Op. 36. *Serenáda D-dur*. 1905. UE.
 Op. 37. *Šest mužských sborů*. 1906. MU.
 Op. 38. *Melancholické písně o lásce*. 1906. HM.
 Op. 39. *Notturna*. 1906/8. NS.
 Op. 40. *Toman a lesní panna*. 1907. UE.
 Op. 41. *Godiva*. 1907. UE.
Gavotta D-dur. 1907. (Z »Jánošíka«.)
 Op. 42. *Bouře*. 1910. UE.
 Op. 43. *Pan*. 1910. UE.

Op. 44. *Na domácí půdě*. 1911. HM.
 Op. 45. *Exotikon*. 1911. UE.
 Op. 46. *Erotikon*. 1912. UE.
 Op. 47. *Čtyři básně O. Březiny*. 1912. UE.
 Op. 48. *Svatební košile*. 1913. UE.
 Op. 49. *Zvíkovský rarášek*. 1914. UE.
 Op. 50. *Karlštejn*. 1915/16. UE.
 Op. 51. *Síla a vzdor*. 1917. HM.
 Op. 52. *Jaro*. 1918. UE.
 Op. 53. *Tři české zpěvy*. 1918. HM.
Dva zpěvy T. G. Masarykovi. 1918. FAU.
Vítězům československým. 1918. FAU.
 Op. 54. *Šest sonatin*. 1919. MU.
Nad smrtí Štefánikovou. 1919.
 Op. 55. *Mládí*. 1920. HM.
Na polích flanderských. 1920.
 12 *slovenských*. 1921. HM.
 Op. 56. *Lucerna*. 1921/22. HM.
Piešťanské piesne. 1922. BN.
Slovenské spevy III. 1923. HM.
 Op. 57. *Dědův odkaz*. 1923/25. HM.
Slovenské spevy IV., V. 1926. HM.
Matce Slavii. 1927. POČ.
 Op. 58. *Signorina Gioventù*. 1927/28. HM.
 Op. 59. *Nikotina*. 1929. HM.
Nikotina, orch. suita. 1930. HM.
Slovenské spevy VI. 1930. HM.
 Op. 60. *Ze života*. 20 muž. sb. 1931/2. HM.
 Op. 61. *Dvanáct ukolébavek pro žen. sbor*. 1932. HM.
 Op. 62. *Podzimní symfonie*. 1931/4. HM.
 Op. 63. *Romance májová a biblická*. 1934. HM.
 Op. 64. *Jihočeská suita*. 1937. BH.
 Op. 65. *In memoriam*. 1938. HM.
 Op. 66. III. *smyčcový kvartet*. 1939. BH.

- Op. 67. *De profundis*. 1941. HM.
 Op. 68. *Sonata pro violoncello a klavír*. 1941. HM.
 Op. 69. *Mužské sbory Domov*. 1941. HM.
 Op. 70. *Svatováclavský triptych (pro varhany 1941)*. HM.
 (Instrumentován 1942). HM.
 Op. 71. *Pět smíšených sborů*. 1942. HM.
 Op. 72. *Deset dětských sborů*. 1942. HM.
 Op. 73. *Májová symfonie*. 1943. HM.
 Op. 74 a 75. *Dva cykly písniček na moravskou lidovou poesii*. 1944. HM.
 Op. 76. *Dvě legendy (pro sbor)*. 1944. HM.
 Op. 77. *Jihočeské motivy (písň s průvodem klavíru, instrument.)*.
 1947.
Paměti. (Nakladatel J. R. Vilímek). 1944/6.

*) Zkratky nakladatelských firem:

BH = Breitkopf a Haertel, BN = Barvič a Novotný, ČH = Česká Hudba, FAU = Fr. A. Urbánek, HM = Hudební Matice Umělecké Besedy, MU = Mojmír Urbánek, NS = N. Simrock, OCH = Otto Chadím, POČ = Pěvec-ká Obec Čs., R = Roudanez, St. N. = Státní nakladatelství, UE = Universal Edition, VK = V. Kotrba.

VACLAV HOLZKNECHT: VÍTĚZSLAV NOVÁK

KNIŽNICE NÁRODNÍCH UMĚLCŮ ČESKOSLOVENSKÝCH SVAZEK 5.

V REDAKCI FRANTIŠKA RACHLÍKA. GRAFICKÁ ÚPRAVA F. J. MÜLLERA

VYDALO V ROCE 1948 VYDAVATELSTVÍ MINISTERSTVA INFORMACÍ

VYTISKLA STÁTNÍ TISKÁRNA V PRAZE. I. VYDÁNÍ (5.000) Kčs 60,-

